

resése a gazdasági élet anyagi jelenségei alatt. Szekfű főcélja pedig „bemutatni azon hatást, melyet lelki tényezők, faji, öröklött sajátások gyakorolnak a gazdasági életre“. Ehhez szolgál neki mintegy példának a magyar bortermelés XVIII—XIX. századi története. Mind maga a tétel elméleti fejtegetése, mind az azt illusztráló igen érdekes gazdaságtörténeti anyag méltó a legszélesebb körök figyelmére. Vajha megszívlelnék tanulságait a gazdasági élet gyakorlati férfiai is és segítene a kis könyv oszlatni azt az elavult materialista felfogást, melyet történelmileg iskolázatlan, egyoldalú teoretikusok oly fölöltébb könnyűszerrel gyökereztettek meg nálunk a laikus közönségben. A szép tanulmány Tagányi Károlynak, a hazai gazdaságtörténet kiváló mesterének van ajánlva.

Sz—t.

AZ EMBER TRAGÉDIAJA ÚJ KIADÁS-BAN. Szép, nagy nyolcadrét formában, fementes antique papíron adatta ki a Rózsa-völgyi és Társa cég Madách remekét, a költő születésének századik évfordulójára, mely ma-holnap ránkivirrad. A szöveget Mészöly Gedeon gondozta, az 1863-iki kiadását véve alapul, vagis azt, melyet maga a költő végsőül állapított meg. E részben époly kegyeletes gonddal járt el, mint tavalyi nagybecsű *Bánk bán*-kiadásában, melynek egyébként lendületes, tömör előszava is emlékezetünkben van még. Mostani előszavában is hű marad akkori elveihez; iskolás, tanító modort mellőzve, némi lírai magabizáltsággal forgatja meg gondolatában a nagy mű problémáit, óva minden elfogultságtól és eltanult, a priori magyarázattól. Pillanatra megmutatja magát a remekmű közvetlen hatása alatt s aztán sietve kezünkbe adja a költeményt, e kivételes nagy díszét irodalmunknak. Olvassuk! Azzal ünnepeljük!

M. N.

BARTÓKY JÓZSEF. Éltesebb korban, érdemes közpálya után, csak nemrég lépett ki az irodalmi nyilvánosság elé egy fabula-kötettel s a tizenkilenc elbeszélést tartalmazó *Őszi esték*-kel. Irte-e s mit azelött? — nem tudjuk. Egy azonban bizonyos. Elbeszélései oly kész végzettséget mutatnak, milyenre művészi gyakorlás nem, csak az ember megérése, egyénisége javának tömör lehiggadása képesít.

Néhány elbeszélése a magyar régmúltból emel ki egy-egy csattanóan jellemzett faji vonást. De igazi területe nem a múlt, mely feltámasztó tanulmányt és képeletet kíván, hanem a jelen magyar világ, mely anyagi jelentkezésével együtt tapasztalása körébe esik s lélekre figyelő tekintetében is önkénytelen látóhatósággal érvényesül. Az a világ, amelyet ő mint ember ismert meg, figyelt, szeretett és szűrt le gondolattá, nem pedig az, melyet csak fiktv köntösül vont rá kész megfigyelésekre és gondolataira.

A háború alatti és utáni itthoni magyar élet az ő igazi bányája. Modelljei megtévedt, vagy súlyosan megpróbált egyszerű lelkek. A lelkek; mert a burok, a testiség, a színtér, a körül-

mények: mindaz, mi egy elbeszélésben érzékelti lehet, megvan ugyan az övéiben is, megvan éppen elegendő szemléletességgel és precízióval, de nem a művészkedés toladó tárgyaként, nem öncélul, hanem ami átátszik rajta: a lélekért. Viszont nem is második szét erőtlenség, mint némi kísértetes álomlátásban. Lélekszemlélet ez s nem szellemidézés. És hogy mégis némi „misztikus lélekzés árad soraiból felénk“ (mint előszavában Rákosi Jenő megjegyzi), az onnan van, hogy a titkolódzó, rejtett aggodalmakat, kételyeket, néma vívódásokat lappangató emberi lelkekhez szeret és tud különösen hozzáférközni, nem egyszer oly időpontban lépven meg őket, mikor izgalmak áttörnek a józan-ság ellenőrzését s látomásokká, sőt érzékletekké valósodnak. Szinte tárgyi valóságokká, miket az író valóban olyanokul ad is elő. Így aztán sok elbeszélése a szimbolizmus rokonságába kerül, de sohasem metszi el a valósághoz tapadó gyökereit. Elbeszéléseiben is van valami a fabula költőből, ki jelentésök, értelmük kedvéért költi történeteit.

Nem egyszer csodás dolgok történnek elbeszéléseiben, s mégis élethűség a legfőbb benyomásunk. Egy özvegyasszonynak, amint a kastélyból zsákmányolt holmikak (mert az ő falujokban is kiűtött a szabadság) hajnalban az állomáshoz viszi, hogy Pestre hozza eladni, megjelenik — fiával és a kastélybeli úrfival együtt, kik mindketten a harctérzen estek el — Jézus, és szomorúan inti: „miért hagytatok el engemet!“ A többi (szintén Pestre igyekvő) batusok eszméletlenül találják az asszonyt, ki magához térvén, elmondja nekik látomását. A batyuk, lopott holmik közül aztán egy sem kerül Pestre; még azon éjjel „visszalopják“ valamennyit a kastélyba. Az elbeszélés csodás eleme ezáltal a rossz lelkiismeret teremtménye, mit a sötétben imitt-amott feltűnedező mécskek, lámpák fényessége is segít létrejönni.

Máskor a némaságra kárhözottatott bosszú-érzés tövérol hajt ki a csoda, mint mikor az az öreg magyar, kit erdőrol hazaballagtában egy „elenséges katona“ (Bartóky csak így szokta mondani) agyabaföbe vert, megjárja a mennyországot, s onnét Szent Péteröl visszabocsátatik a földre, hogy — azt mondja — aztán András fiam csak jól eligazítsátok azt a bizonyos dolgot! E kedves, megható humorú elbeszélés is lélektani valóságot: a sértett önértzetnek Istenhez forduló bizalmát, segélyt kérő mennyország-járását vetfi ki szemléletté, tárgyi csodává; nemzeti nagy megaláztatásunk egy alkalmi részletét formálva így ki tisztá, naiv költészetté, diszkrétül, fölösleges inektívák nélkül, melegen átsugárzó lírai részvétellel s mesteri szerkezetben. Ily misztikumokhoz nem kell magyarázat; sem lélektani igazolásuk, sem értelmezésük végett. A megjelenítő erővel előadott tények magukért beszélnek.

A misztikum, mi e művek fölött lebeg, a lelkeség realitása. S e belső érdeklődés, e mélyre irányított tekintet ad oly sejtelmek, nemes igézetet a szerelem érzésének is, ha nagy ritkán (s nem egyetlen és örökös témaként, mint a

szépirodalom régóta) azt teszi tárgyává. A szerelem önkénytelen kisarjadását, édent kereső eszményiségét magasrendű, bibliai áttekintésűvel, lelket értelmező archaikus képzelettel érezteti meg a kötet utolsó darabja, a nyelvben is régies „Lámekh fiai.“ Jól esik egy elbeszélő költőre találnunk, ki szerelmen kívül egyebet is lát az életben, s ha aztán a szerelmet is megnézi a többi között, új frissességben, új felmagasztaltságban látja.

Főérdeklődése az elszakított magyarság lélektana felé vonzza. Költői ihlettel jár ő e kényes területen, melyre sokakat csak az olcsó népszerűség kilátása csábít. Sokan tanulmányának tőle, kik ma nemzeti célzattal űzik a költészetet. Ő meg tudja ezt tenni anélkül, hogy csak egy tapodtnyra is kilépne a költészet saját területéről, sőt tudja úgy, hogy célzatát *csak* művészi benyomás és költői hatás gyanánt égeti át lelkünkbe. Olvasni kell a *Magyar gyerekek* című elbeszélést, hogy az író nemes, férfias egyéniségét, mely magyarságát, de egyúttal diszkrét ízlését kellően méltányolhassuk. A Kassa-környéki gyermekek érlelődő, a felnőttek itt-ott elejtett célzásait nai-

vul felfogó, s titkolt nagy céllá melengető kis magyar lelke sir, él, biztat e megható szépségű műben. Előadásában, tompított mérsékletében van valami igézetyszerű; mintha az elbeszélő a lírai főcél varázslatában volna elfogódva s ahhoz csak a legszükségesebb konkrétumokat fogná fel. Önkénytelen idomulása ez a modornak a tárgyhoz, s szubjektív nyom — de csak lehelletyszerű — a műalkotáson. Írónk nem is ad jelt más módon magáról. S mégis, nem tehetünk róla: modorban, szerkezetben, időmítésben, líraiságban és nyelvben — ott érezzük folyvást az előadót is, amint higgadtan, sokat tapasztalt bölcs szemmel s a lélek mélyére hűzódott nemes részvétellel figyeli a lelkivé disztillált emberi életet. Egy megérett magyar ember higgadt, bölcs életszemlélete, diszkrét, de meleg líraisága s józan eszményisége vezet s kísér olvasás közben; valami bölcs mérséklet energiája vonz, mely jól lát, de nem hivalkodik vele, — szűk szóval kellőt és eleget mond, — semmit sem túloz s mindent a maga helyére tesz, — tervez, de fogásoktól idegenkedik, mert nem részletet fitogtat, hanem összhatást ad át.

Horváth János.

S Z E M L E

GÁRDONYI GÉZA. A világtól elvonult életű Gárdonyi Géza csak látszólag volt remete: valójában alig kapcsolódott valaki jobban irodalmi életünk szakadatlanúságába mint ő. A maga elszigeteltségében is ezer szállal fűződött a magyar elbeszélő próza multjához, s belőle is nem egy sarkaló hatás fog tovább öröklődni későbbi íróinkra.

Mult századvegi elbeszélő irodalmunknak ahhoz az ágához tartozott, amely egy bizonyos vonásában Jókai hagyományait sodorta tovább. Nem arra a bizonyos magyaros levegőre célozok itten, amely ezt a csoportot olyan élesen elválasztja a nyugati irányokhoz szorosabban kapcsolódó íróinktól. Elsősorban stílusukban fűződnek Jókaihoz, aki mondatainak megszerkesztésében, felépítésében és egymás mellé helyezésében az előző ritmusát, a hallgatóságnak beszélő magyar ember modorát akarja kifejezni. Ez az elbeszélői mód Jókaitól indul ki, de ami a mesternél még csak kezdet, az követőinek gyakorlatában egyre nagyobb jelentőségűvé válik. Már Mikszáth jelszóvá fogalmazza, és egyik főcéljának vallja, hogy mondatain keresztülültekessen a magyar embernek még a „lélekzetvétele“ is. Ez a törekvés Gárdonyiban éri el tetőpontját. Rövid mondatai, meresznék látszó szórendi elhelyezései, elbeszélő modorának a kezdésben bizonyos tempós szélessége, majd rohanóbb drámaisága — mind vidéki öreg urainknak, vagy a kukoricafosztás közben mesélgető parasztjainknak ösztönyszerűen művészi mesemondásából fejlődtek

tudatosan artisztikussá. Ha Mikszáthnak stílusában ott lehel még a lélekzetvétele is, Gárdonyiéban még a pipapöfentés szünetjei is kihallatszanak. Nehéz volna írót elképzelni, akinek modora távolabb álljon a papirosízű stílustól, mint az övé.

Éppen az élőbeszédből való stílus-kiindulása teszi annyira tökéletessé a novellában. A novella eredeténél fogva nem *olvasó* közönség számára készült műfaj volt, hanem egy kisebb, egy bizalmasabb kör számára előszóval elmondott elbeszélés. Az olaszok, az európai irodalom első jeles novellistái, a társaságokban is nagyon szerették a *ben parlatét*, elbeszéléseikben is ezeket utánozták, s amikor novelláikat ciklusba foglalták és hallgatóközönségből fontak hozzájuk keretet (teszem Boccacio), voltaképpen az élőbeszéd fikcióját akarták kelteni. Gárdonyit éppen az a törekvése teszi olyan eleven hatású novellistává, hogy a magyar vidéki társadalomnak még ma sem kiveszhetőlben lévő *ben parlatéit* állítja maga elé mintaképpül.

De ha így stílusában Jókaira mutat is vissza, felfogásban, tartalomban és szerkesztő művészetében a nagy mesemondótól merőben idegen. Jókai fantasztikumával szemben erősen realista szemű, világnézete és emberábrázolása is nagyobb mélységeig bátorodik, komponálási módjában pedig a magyar elbeszélésnek Jókai után fejlődött újabb formáihoz csatlakozik.

Ez az újítás egy rövid meghatározással kifejezve: a régies novellának *rajfzá* való szűkülése. A kiegyezés előtti novella a maga főkép-